

A Criticism and Review of Common Language Ironies of Lori Bakhtiari

Asghar Shahbazi*¹

Received: 15/08/2022
Accepted: 26/12/2022

* Corresponding Author's E-mail:
asgharshahbazi88@gmail.com

Background

The background of the discussion regarding the common allusions of Bakhtiari language goes back to the books in which Bakhtiari vocabulary and terms are recorded and some common allusions are also mentioned. Of these books, first of all, we should mention *The Dictionary of Bakhtiari Language* by Zahrab Madadi, which includes some of their ironic uses under many words. Of course, Madadi sometimes recorded compound metaphors or similes as irony; for example, in the entry "aw" [aw] (water), he included the phrase "he does not make a sound in the house" [aw-soð â-xon-e-niyašne] (water does not hear its own voice) among allusions (Madadi, 2012, p. 29), or in the entry "heart" [del], present phrases "to blind the heart" [taš-e-del-kur-kerden] (to put out the fire of the heart) and "to beat his heart" [del-aw-vâbið en]: (melting heart) as an irony, while these expressions, satire and simile could not be classified as ironies. After him, we can mention Ghanbari Udaivi in *Bakhtiari's Book of General Literature*, examples such as "Zahle-gap", "Bi-botte", "Zir-ard-bizi", "Tave-bardi", "Rashtan" are presented. He recorded "reštan-e-ve-som-

1. Assistant Professor of Persian Language and Literature, Farhangian University, Shahrekord, Iran
<http://www.orcid.org/0000-0001-9581-2367>

gâ-gerehδ en" and some similar examples as an irony, while "Hiin Khoda", "Bibete", "Zirardibizi" and "Toh Bardi" are metaphors, not irony (Ghanbari Udaivi, 2011, pp. 67-68). Ghanbari Udaivi recorded 24 samples under the title of Kanai Zbanzad in his book *Z Shir Bengesht* [riš-esun-ve- yak-bafte-ye] (their beards are braided together), in which "bor-o-duz-kerden" (cut and sew) and "ri-gur-rahδ en" (to death approaching) can be considered irony. (Ghanbari Adaiwi, 2014, pp. 64-65) After him, no detailed and special research was done in this regard; of course, some works sometimes refer to one or more examples with the title of irony, however, since they did not have scientific and precise criteria for this work, we refrained from referring to them.

Goals

Common allusions are part of common language materials and content (Zolfaghari, 2018, pp. 399-403). The elements that can be examined in the common language are mainly: words, idioms, idioms and allusions, sometimes proverbs and sayings, and Chistans and objectifications. Zolfaghari has placed proverbs, judgments, Chistans and object descriptions in the section of public non-narrative literature (Ibid., pp. 233-285)

In recent years, research in the field of language and public literature has become one of the research fields of professors, students and enthusiasts. Of course, the contribution of public literature in this research is more than the common language, while the common language is the main subject of public literature, just as the official Persian language is the main material of Persian literature.

In any case, just as the category of public etiquette is a wide category, especially in Iran, in many provinces and regions, in addition to the Persian language, one or more local languages (dialects) are also prevalent, and these languages have a rich general literature. They are also treasures in terms of words, idioms, allusions, and idioms.

In this regard, in Chaharmahal and Bakhtiari province, in addition to Persian, Lori and Turkish languages are also popular. Of course, the area covered by the Lori language is much wider than the Turkish language. Studies show that there has been good research about the general literature of Lori language, but not much research has been conducted about Lori language, especially its linguistic elements, except for a few researches on vocabulary, and this study is more visible on the common allusions of the Bakhtiari-speaking people.

Questions

This article is written to answer the following questions:

- a) What is the difference between irony and compound metaphor, allegorical metaphor, and parable?
- b) What is the frequency of irony in Bakhtiari common language?
- c) How are Bakhtiari's public allusions in terms of content?
- d) How are the Bakhtiari's general allusions in terms of usage and structure?

Findings

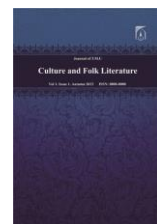
In this article, the common allusions of Lori language and Bakhtiari variety in Kohrang city of Chaharmahal and Bakhtiari province are investigated. The data (allusions) in this article have been extracted

from the author's personal archive and Bakhtiari language glossary (the work of Zohrab Madadi), and then they have been arranged alphabetically. Finally, they have been reviewed based on the content analysis method, and descriptive-analytical approach.

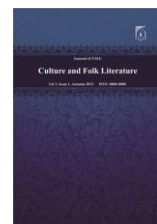
In this review of Bakhtiari's common allusions in terms of having or not having an equivalent in Persian language, topic and content, frequent allusions, type of use (reproach, honor, contempt, etc.), among others, there have been some examinations on the structure of the object, the relationship between the object and the object, the speed of transition from object in terms of allusion, the clarity and subtlety and the grammatical type of allusion. In short, it has been determined that irony has a good place in Bakhtiari's general language. In the analyzed sample of Bakhtiari's allusions (1000 allusions), it was found that 400 allusions have an equivalent in Persian, but some of them, such as "terd-ve-riš-e-kasi-nâhâd en": Putting fire on someone's beard (allusion to seduction), is a characteristic of Bakhtiari language. From the analyzed sample size (1000 allusions), 600 allusions can be considered as belonging to this area.

The content analysis of Bakhtiari's public allusions shows that most allusions are sensual and concrete. They are related to nature and life of these people. Most of them are the interpretation of the pronoun and the way these people look at the world, life, and the hereafter, among others. The issue of abundance and frequency is important in them, and good results can be obtained from it. The life of Bakhtiari people is associated with water, fire, pit, mountain, stone, wood and mace, and for this reason, the frequency of allusions made with these elements and components is high. In the volume of the sample

(allusions investigated), sensory and tangibility are the dominant aspects of allusions. Most of Bakhtiari's public allusions are tangible. They are taken from their living environment. It is true that we are facing a lack of specification in irony, but the lack of specification in Bakhtiari general ironies is not such that Bakhtiari people do not understand the irony of their language. From this point of view, it can be said that the frequency of improbable allusions, implication, and code is not high in Bakhtiari language.

In the thematic analysis of Bakhtiari's allusions, it has been determined that lineage is praised along with supply and art, and indifference, laziness and untidiness are condemned. From the point of view of usage, Bakhtiari's general allusions are mainly used in positions such as exaggeration, contempt, admiration, pity, and disgust. For example, in the use of disgust, they say the name of someone or something that they hate in the form of irony. There are cases like this in the analyzed general allusions. The Bakhtiaris also call the demons, "z khumuv bhadrav" (better than ourselves). Azrael is called "Malekmit" (Malek almut). When they want to say that I was in the mourning hall, they say: "Don't go to the wrong place." Bakhtiari call it "des bah o" (hand to water). Instead of naming "dog", they use the metaphors of "corporeal" (impure) and herd-footed (herd guard). Bakhtiaris also do not like to call women and girls by their own names, that is why they use the epithets "weak" and "female" when calling women. Another use of sarcasm is to use it to humiliate or express the inferiority of someone or something. In common language, this type of irony is often used. Bakhtiari's sarcasms him and Shular [aw-ve-šawlâr] (hands-on), bač -derde (cracked clay), bi-

verre (discipline), man-hole-riz [aw-men-č âle-riz] (water in the hole Riz) are used in this situation.

Bakhtiari's general allusions can be divided into three types: singular, compound verb, and present tense. In the analyzed group (1000 allusions), it was found that 260 allusions are singular; that is, irony is a word (simple/derivative/compound/derivative-compound). Such cases are: Nayedah [nayð e]: not seen; irony has just arrived; barfaw-xar: eater of snow water. Allusion to the resident of Sardsir; Sardiyar [sar-diyâr]: renowned; allusion to the famous.

In the examination of the structure of Bakhtiari's general allusions, it is also found that most of Bakhtiari's allusions are present expressions. The relationship between the predicate and the referent is diverse, but in most allusions, the relationship is of a necessary and obligatory type; that is, it can be said that Makani is one of Makani's accessories. In the investigation of common allusions in Bakhtiari language (sample size), it is found that in more than 700 allusions, makni-ba is one of the accessories and related parts of makni-ana. In the discussion of the speed of transfer from the meaning to the issue of the clarity and hiddenness of the allusions, it is also clear that most of Bakhtiari's general allusions are clear and transparent and a small percentage are in the form of code and implication. In terms of grammatical type, most of Bakhtiari's general allusions are present verbs and phrases.

References

- Ghanbari Udaivi, A. (2011). *Bakhtiari's general literature*. New.
- Ghanbari Udaivi, A. (2014). *A study in Bakhtiari public culture and literature*. New.
- Madadi, D. (2012). *Dictionary of Bakhtiari language*. Author.
- Zolfaghari, H. (2008). The difference between irony and proverb. *Persian Language and Literature Research Journal*, 10, 109-133.
- Zolfaghari, H. (2017). *Language and common literature of Iran*. Side.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۱۰، شماره ۴۶، مهر و آبان ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

DOR: 20.1001.1.23454466.1401.10.46.6.5

نقد و بررسی کنایات عامه زبان لری بختیاری

اصغر شهبازی^{۱*}

(دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۴ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۰۵)

چکیده

کنایات عامه یکی از مهم‌ترین عناصر زبان عامه‌اند و زبان عامه در مناطق مختلف ایران از این نظر پربار و قابل بررسی است. در سال‌های اخیر و در پرتو پژوهش‌هایی که در حوزه زبان و ادبیات عامه صورت گرفته، دریچه‌هایی بر این موضوع گشوده شده، اما همچنان جای نقد و بررسی علمی کنایات زبان عامه، به‌ویژه به‌دلیل خلط شدن آن‌ها با استعارات و امثال، خالی است. بر همین اساس در این مقاله، کنایات عامه زبان لری بختیاری در محدوده شهرستان کوهرنگ استان چهارمحال و بختیاری، به روش تحلیل محتوا، رویکرد توصیفی - تحلیلی مورد نقد و بررسی قرار گرفته و معیارهایی برای شناخت آن‌ها از استعاره‌های مرکب، استعاره‌های تمثیلی و امثال ارائه شده و آن‌گاه، کنایات عامه از نظر داشتن یا نداشتن معادل در زبان فارسی، موضوع و محتوا، میزان بسامد، نوع کاربرد، ساختمان مکنی‌به، رابطه بین مکنی‌عنه و مکنی‌به، سرعت انتقال از مکنی‌به به مکنی‌عنه، وضوح و خفا و نوع دستوری مکنی‌عنه بررسی شده‌اند و به‌طور خلاصه مشخص شده که در زبان عامه بختیاری، کنایات ویژه‌ای وجود دارد؛ کنایات

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان، شهرکرد، ایران (نویسنده مسئول)

*asgharshahbazi88@gmail.com

<http://www.orcid.org/0000-0001-9581-2367>

ساخته شده با «آب»، «آتش»، «دست»، «سر» و «رو» بسامد بالایی دارند. در کنایات عامه بختیاری اصل و نسب، شجاعت و دلیری و داشتن هنر ستوده است و بی‌عرضگی، تنبلی و نامرتب بودن نکوهیده. بیشتر کنایات عامه بختیاری از نوع عبارتهای فعلی‌اند. **واژه‌های کلیدی:** زبان عامه، زبان لری، چهارمحال و بختیاری، کنایه، بختیاری.

۱. مقدمه

کنایات عامه بخشی از مواد و محتوای زبان عامه‌اند (ذوالفقاری، ۱۳۹۷، صص. ۳۹۹-۴۰۳). عناصر قابل بررسی در زبان عامه، عمدتاً عبارت‌اند از: لغات، اصطلاحات، زبانزدها و کنایات و گاه امثال و حکم، چیستان‌ها و شیء‌نگاری‌ها. ذوالفقاری امثال، حکم، چیستان‌ها و شیء‌نگاری‌ها را در بخش ادب غیرروایی عامه قرار داده است (همان، صص. ۲۳۳-۲۸۵).

در سال‌های اخیر، تحقیق و پژوهش در حوزه زبان و ادب عامه، به یکی از زمینه‌های پژوهشی استادان، دانشجویان و علاقه‌مندان تبدیل شده، البته سهم ادب عامه در این تحقیقات، بیشتر از زبان عامه است و زبان عامه، آن گونه که باید و شاید مورد توجه واقع نشده، درحالی که زبان عامه، ماده اصلی ادب عامه است، همان‌طور که زبان فارسی رسمی، ماده و مصالح اصلی ادبیات فارسی است. در هر صورت، همان‌طور که مقوله ادب عامه، مقوله گسترده و وسیعی است، مقوله زبان عامه نیز گسترده و وسیع است؛ به ویژه آن که در کشور ایران، در بسیاری از استان‌ها و مناطق، علاوه بر زبان فارسی، یک یا چند زبان محلی (گویش) نیز رواج دارد و این زبان‌ها، از ادبیات عامه غنی‌ای برخوردارند و از حیث لغات، اصطلاحات، کنایات و زبانزدها نیز گنجینه‌هایی هستند که تحقیق درباره هرکدام از آن بخش‌ها، ما را به نتایج سودمندی می‌رساند. (صلاحی و دیگران، ۱۴۰۱، صص. ۶۸)

در همین راستا، در استان چهارمحال و بختیاری، علاوه بر زبان فارسی، دو زبان لری و ترکی نیز رواج دارد. البته گستره مناطق زیر پوشش زبان لری به مراتب وسیع تر از زبان ترکی است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که درباره ادبیات عامه زبان لری، پژوهش‌های خوبی صورت گرفته، اما درباره زبان لری، به ویژه عناصر زبانی آن، جز چند تحقیق درباره واژگان، پژوهش‌های چندانی صورت نگرفته و این وقفه مطالعاتی و تحقیقاتی درباره کنایات عامه مردم بختیاری زبان بیشتر دیده می‌شود و این مقاله به دنبال چنین وضعی و برای پاسخ دادن به پرسش‌های زیر نوشته شده است:

الف) کنایه با استعاره مرکب، استعاره تمثیلی و مثل چه تفاوتی دارد؟

ب) بسامد کنایه در زبان عامه بختیاری چگونه است؟

ج) کنایات عامه بختیاری از نظر محتوایی چگونه‌اند؟

د) کنایات عامه بختیاری از نظر کاربرد، ساختار و نوع چگونه‌اند؟

۱-۱. پیشینه تحقیق

پیشینه بحث درباره کنایات عامه زبان بختیاری به کتاب‌هایی برمی‌گردد که در آن‌ها، واژگان و اصطلاحات بختیاری ضبط شده و در ضمن آن‌ها به برخی از کنایات عامه نیز اشاره شده است. از این کتاب‌ها، نخست باید از *واژه‌نامه زبان بختیاری* از ظهرا ب مددی یاد کرد که در ذیل بسیاری از لغات، برخی از کاربردهای کنایی آن‌ها نیز آمده است؛ البته مددی، گاه استعاره‌های مرکب یا امثال را به عنوان کنایه ضبط کرده است؛ مثلاً در مدخل «او» [aw] (آب)، عبارت «او صدا خونه نی‌یشه» [aw-soð â-xon-e-] [niyašne] (آب صدا خودش را نمی‌شنود) را جزو کنایات آورده (مددی، ۱۳۹۲، ص. ۲۹) یا در مدخل «دل» [del]، عبارات فعلی «تش دل کور کردن» [del-kur-] [kerden] (آتش دل را خاموش کردن) و «دل او واییدن» [del-aw-vâbið en]: (دل آب

شدن) را کنایه دانسته، درحالی که در این عبارات‌های فعلی، مجاز و تشبیه مانع از قرار گرفتن آن‌ها در ردیف کنایات می‌شود. پس از وی می‌توان از قنبری عدیوی یاد کرد. وی در کتاب *ادبیات عامه بختیاری*، نمونه‌هایی مانند «زله‌گپ» [zahle-gap]، «بی‌بته» [bi-botte]، «زیرآردبیزی» [zir-ard-bizi]، «توه بردی» [tave-bardi]، «رشتن و سم‌گا گره‌دن» [reštan-e-ve-som-gâ-gerehð en] و... را به‌عنوان کنایه ضبط کرده، درحالی که «هین خدا» «بی‌بته»، «زیرآردبیزی» و «توه بردی» مثل‌واره‌اند نه کنایه (قنبری عدیوی، ۱۳۹۱، صص. ۶۷-۶۸). قنبری عدیوی در کتاب *ز شیر بنگشت تا چون آدمیزاد* نیز ۲۴ نمونه را با عنوان زبانزد کنایی ضبط کرده که از این تعداد، فقط ریشسون و یک بفته‌یه» [riš-esun-ve-yak-bafte-ye] (ریششان به هم بافته است)، «بر و دوز کردن» [bor-o-duz-kerden] (بریدن و دوختن) و «ری گور رهدن» [ri-gur-rahð en] (به مرگ نزدیک شدن) را می‌توان کنایه به حساب آورد (قنبری عدیوی، ۱۳۹۴، صص. ۶۴-۶۵). پس از ایشان تحقیق دقیق و ویژه‌ای در این باره صورت نگرفته، البته در ضمن برخی از آثار گاهی به یک یا چند نمونه با عنوان کنایه اشاره شده است، اما چون معیارهای علمی و دقیقی برای این کار نداشته‌اند از نام بردن آن‌ها چشم‌پوشی کردیم.

۲-۱. روش تحقیق

داده‌ها (کنایات) در این مقاله از بایگانی شخصی نگارنده و واژه‌نامه زبان بختیاری (اثر ظهراب مددی) استخراج شده‌اند و آن‌گاه براساس حروف الفبا تنظیم شده و درنهایت براساس روش تحلیل محتوا، رویکرد توصیفی - تحلیلی نقد و بررسی شده‌اند. از آنجا که نگارنده نمونه‌ها را از زبان مردم جمع کرده و تاجایی که اطلاع دارد گردآورنده واژه‌نامه زبان بختیاری نیز مواد کار خود را از زبان مردم و با تکیه بر شمّ زبانی خود فراهم کرده است، روش جمع‌آوری داده‌ها را می‌توان میدانی محسوب کرد.

۲. تفاوت کنایه با استعاره مرکب و مثل

بحث درباره‌ کنایات، همیشه با چند دشواری روبه‌رو است: اول این‌که رابطه‌ بین معنای ظاهری و معنای حقیقی در کنایه چگونه است؟ دوم این‌که تفاوت کنایه با مثل در چیست؟ سوم این‌که کنایات با استعاره‌های مرکب و تمثیلی چه تفاوت‌هایی دارند؟ بنابراین قبل از آن‌که به بحث کنایات عامه وارد شویم، مختصری درباره‌ این دشواری‌ها سخن می‌گوییم تا مشخص شود براساس چه معیارهایی کنایات عامه‌ زبان لری بختیاری استخراج و بررسی شده‌اند.

مطابق با تعاریف علمای بلاغت، در کنایه، لفظی را می‌گویند و از آن، لازم معنی حقیقی را اراده می‌کنند، به گونه‌ای که اراده معنی حقیقی نیز جایز است (همایی، ۱۳۷۴، ص. ۲۰۵) به عبارت دیگر، در کنایه با لفظی روبه‌رو هستیم که دو معنای ظاهری (مکنی‌به) و باطنی (مکنی‌عنه) دارد و مراد معنای باطنی است، اما قرینه‌ای هم که ما را از معنای ظاهری، متوجه معنای باطنی کند، وجود ندارد، بنابراین در کنایه اراده معنای حقیقی هم ممکن است، چنانکه در کنایات «دست روی دست گذاشتن»، «دست کسی را گرفتن»، «دست به دست هم دادن» و «دست کسی را در حنا گذاشتن» این چنین است (ثروت، ۱۳۶۴، صفحات مختلف).

از آنجا که در کنایه، بیان لفظی و اراده معنایی دیگر (جز معنای ظاهری) مطرح است، همواره این پرسش پیش می‌آید که چگونه می‌توان مطلبی گفت و بدون قرینه، مطلب دیگری دریافت کرد؟

علمای بلاغت در پاسخ به این پرسش، عمدتاً بحث رابطه لازم و ملزوم را مطرح کرده‌اند؛ به این معنای که در کنایه، رابطه بین معنای ظاهری و معنای باطنی از نوع لازم و ملزوم است؛ یعنی دریافت معنا از طریق انتقال از لازم به ملزوم یا از ملزوم به لازم

صورت می‌گیرد (تفتازانی، ۱۳۷۴، ص. ۳۲۳؛ رجایی، ۱۳۵۹، ص. ۳۲۴) برای مثال در جمله «فلانی در خانه باز است»، «درخانه‌بازبودن» کنایه از «مهمان‌نواز بودن» است، با این توضیح که لازمه مهمان‌نوازی، درخانه‌بازبودن است. البته دریافت معنای کنایه، همیشه از این طریق (لازم و ملزوم) صورت نمی‌گیرد، چنانکه در جمله «هنوز دهنش بوی شیر می‌دهد»، «بوی شیر دادن دهان» از نشانه‌های کودکی است و الزاماً لازمه آن نیست و این مطلبی است که وحیدیان کامیار (۱۳۷۵، ص. ۵۶) و هادی (۱۳۷۸، صص. ۱۰۴-۱۰۶) بدان اشاره کرده‌اند و نگارنده هم در این مقاله آن را در نظر داشته است.

درباره دشواری دوم، یعنی اشتباه شدن کنایات با امثال، کار به مراتب دشوار است، چون نمونه‌های «آفتابه خرج لحیم»، «ماست‌ها را کیسه کردن» و «آب از آب تکان نخوردن» را ابوالحسن نجفی کنایه دانسته (۱۳۷۸، ص. ۱، ۳۳، ۱۳۱۷) درحالی‌که بهمینار آن‌ها را جزو امثال ضبط کرده است (بهمینار، ۱۳۶۹، ذیل مدخل‌ها). در همین راستا، ذوالفقاری در مقاله‌ای با عنوان «تفاوت کنایه با ضرب‌المثل» به نتایج زیر رسیده است:

الف) در امثال، جنبه اندرزی، حکمی و اخلاقی برجسته است، درحالی‌که کنایات اندرزی نیستند.

ب) امثال مبتنی بر تشبیه‌اند، درحالی‌که در کنایه بحث همانندی وجود ندارد.

ج) امثال، جملات مستقل و کاملی هستند که غالباً در مفرد و جمع، بدون تغییر به‌کار می‌روند، درحالی‌که کنایات جمله مستقل نیستند و بخشی از یک جمله‌اند.

د) امثال در فرهنگ‌های لغات ضبط نمی‌شوند، اما کنایات ضبط می‌شوند.

ه) امثال، داستان (مورد) دارند، حال آن‌که کنایات داستان ندارند (ذوالفقاری، ۱۳۸۷،

صص. ۱۲۹-۱۳۱).

ذوالفقاری همچنین در کتاب زبان و ادبیات عامه ایران، احتمالاً با پیروی از همایی (۱۳۷۴، ص. ۱۹۳) نمونه‌هایی همچون ازهر خر، بز اخفش، خروس بی محل، یار غار و... را جزو امثال قرار داده (ذوالفقاری، ۱۳۹۷، صص. ۲۴۶-۲۴۷)، چون می‌توان در ابتدای آن‌ها «مثل» و «مانند» آورد. نگارنده نیز بر همین اساس نمونه‌های زیر از زبان بختیاری را جزو مثل‌واره‌ها ضبط کرده است نه کنایات:

آوزیرکه [aw-e-zir-e-kah]: آب‌زیرکاه، آدم مرموز را به آن تشبیه می‌کنند.

بره آریسی [bare-ârisi]: بره عروسی، بره‌ای که به‌عنوان اوزی [uzi] (هدیه برای عروس و داماد) به مجلس عروسی می‌برند و معمولاً بره‌ای چاق و زیباست؛ آدم چاق و سرحال را گویند.

بره‌باغی [bare-bâqi]: بره‌ای که در باغ بزرگ شده و معمولاً چاق و نازپروده است؛ آدم نازپروده را گویند.

بره فاته‌خووی [bare-fâte-xawvi]: بره فاته‌خوانی، بره‌ای که به‌عنوان سرباره [sar-bare] (کمک به خانواده‌های عزادار) به مجلس فاته‌خوانی می‌برند و معمولاً بره‌ای لاغر است. منظور آدم لاغر و مردنی است.

برد گپ [bard-e-gap]: سنگ بزرگ؛ آدم بزرگ یا درشت‌هیکل را گویند.

بیگ سرباره [big-e-sar-bâre]: بزی که به‌عنوان سرباره می‌برند و معمولاً لاغر است. آدم لاغر و مردنی را گویند.

تُف سربالا [tof-e-sar-bâlâ]: تف کردن به سمت بالا؛ کاری که نتیجه عکس بدهد.

توه بردی [tave-bardi]: تابه سنگی، آدم تنبل و بی‌تحرک را گویند.

ته تاغاری [ta-tâqâri]: ته تغاری؛ منظور بچه یا فرزند آخر خانواده است.

تیشه یه بال تاش [tiša-ya-bâl-tâš]: تیشه‌ای که یک طرف چوب را می‌تراشد و یک طرف را نتراشیده باقی می‌گذارد. منظور آدمی است که یک‌طرفه قضاوت می‌کند.

جازه هزارزوو [jâze-hazâr-zovu]: جازه، پرنده‌ای است شبیه هدهد، ولی بدون کاکل؛ آدم پر حرف گویند.

خر باغوو [xar-bâqevu]: باغبان معمولاً خر خود را در کنار باغ‌های مردم می‌چراند و به همین دلیل خر او بسیار چاق و فربه می‌شود. آدم چاق و گردن‌کلفت را گویند.

دار ابل [dâr-e-abol]: درخت کاج وحشی؛ آدم دراز و کم‌عقل را گویند.

دار پیسنیده [dâr-e-pisnið e]: درخت پوسیده؛ منظور آدم لاغر و ضعیف است.

دال جل وکول [dâl-e-jol-ve-kul]: کرکس را گویند که گویی دائماً جل (شب‌پوش) خود را بر پشت خود حمل می‌کند. آدم بی‌خانه و کاشانه را گویند.

دال خوبین [dal-e-xaw-bin]: کرکسی که طعمه را در خواب می‌بیند. آدمی را گویند که همیشه در خواب و خیال زندگی می‌کند.

دال شوخین زن [dâl-e-sawxin-zan]: کرکس شبیخون‌زننده؛ آدمی را گویند که ناگهان ظاهر می‌شود.

دال گر [dâl-e-gar]: کرکسی که گردنش مو ندارد. آدم کچل و گر را گویند.

دالو دو رده [dâlu-du-rehð e]: پیرزنی که دوغ او ریخته است. آدم ناراحت و عصبانی و سرگردان را گویند.

دالو کر و کول [dâlu-kor-ve-kul]: پیرزنی که فرزندش بر کوله‌بار پشتش است. منظور آدم حواس‌پرت است.

رووا گرمسیری [ruvâ-garmesiri]: روباه گرمسیری که بسیار لاغر و ضعیف است.

آدم ضعیف و لاغر را گویند.

زَغوت [zaqqut]: در اصل همان زَقوم است که در قرآن آمده است. هرچیز تلخ و بدمزه را گویند.

زَهَم دَم ری [zahm-e-dam-e-ri]: زخمی را گویند که دائماً در جلو چشم است. سختی و رنج همیشگی را گویند.

سَی سَرراگیر [say-sar-râ-gir]: سگی که سر راه مردم می‌ایستد و به آن‌ها حمله می‌کند. آدم مزاحم و مردم‌آزار را گویند.

فِلس‌گردون [feles-gardun]: در اصل همان فهرست‌گردان یا نسخه‌رسان تعزیه است، منظور سخن‌چین است.

کُلُو پیسنیده [colu-pisnið e]: ملخ پوسیده؛ آدم لاغر و مردنی را گویند.

کوله‌مرجن [kule-marjen]: کوله‌مرجان (عبیدالله بن زیاد). منظور زنازاده است.

کوگ‌خوس [kawg-xaws]: خوابیدنی همچون خوابیدن کبک؛ آدم خواب و بیدار را گویند.

گاپوو [gapow]: در اصل به معنی گاوچران است؛ آدم نفهم را گویند.

گا مَکال [gâ-makâl]: گاوی که به درد شخم زدن زمین نمی‌خورد. منظور آدم تنبل و ازبیرکار دررو است.

گزه نماربُر [gaze-nomâz-bor]: خر سفیدی که وسط نماز عرعر کند و نماز فرد را بشکند. آدم مزاحم را گویند.

لُر دو نیده [lor-e-du-nayð e]: لُر دوغ ندیده؛ منظور آدم حریص است.

مار زیر کِه [mâr-e-zir-e-kah]: مار زیر کاه؛ آدم مرموز را گویند.

مار من آفتین [mâr-e-men-âftin]: مار درون آستین؛ آدمی را گویند که به دست کسی پرورش یافته و حالا دشمن او (ولی نعمت خود) شده است.

منگوله نا شتر [mangule-nâ-šotor]: منگوله‌ای که به گردن شتر می‌آویزند؛ آدم کوتاه‌قد و چاق را گویند.

نی قیلوو [ney-qeylaw]: نی قلیان؛ منظور آدم لاغر و ضعیف است.

هار پَرزین [hâr-e-parzin]: بوتۀ خاردار؛ چیز بی‌ارزش را گویند.

دربارهٔ اشتباه شدن کنایات با استعارهٔ مرکب و تمثیلی نیز بحث‌های مفصلی صورت گرفته است. آقاحسینی و همتیان برای تشخیص استعاره‌های مرکب از کنایه گفته‌اند که در استعاره‌های مرکب، قرینۀ صارفه (غیرممکن بودن) و زیرساخت تشبیهی وجود دارد و آن قرینۀ صارفه، از همان ابتدا ذهن را از معنای اولیه منصرف می‌کند (آقاحسینی و همتیان، ۱۳۹۴، صص. ۲۲۵-۲۲۶). ایشان نمونه‌هایی همچون چهارچشمی نگریستن، تخم دوزرده کردن، زهر چشم گرفتن، تا توی چشم غذا خوردن، حرف پشت گوش انداختن، با دم خود گردو شکستن، به روغن سوزی افتادن و دهن کسی را سرویس کردن را (دربارهٔ انسان) استعاره‌های مرکب می‌دانند (همانجا). همایی نیز «آفتاب به گل اندودن» را وقتی بر سبیل استعاره (استعمال مجازی مبتنی بر تشبیه) به‌کار رود، مثل دانسته است نه کنایه (همایی، ۱۳۷۴، ص. ۱۹۳). با این توضیح که فی‌المثل هنر کسی را به «آفتاب» و حسدورزی شخص دیگری را به «گل‌اندود کردن» مانند کنیم و آن شخص بخواهد با حسدورزی، هنر فرد صاحب‌هنر را بپوشاند یا نادیده بینگارد. میرزانی نیز معتقد است در مواردی که جمله یا عبارت (مواردی همچون گره بر آب بستن، پیکان به سندان نشان دادن و...) مشبّه‌بهی برای سخن اصلی باشد، استعارهٔ تمثیلی است (میرزانی،

۱۳۷۸، ص. ۹۹۳) بر همین اساس، نگارنده نیز مواردی را که مفهوم آنها فقط از طریق مجاز و تشبیه به دست می‌آید، استعاره مرکب محسوب کرده است. مواردی همچون:

آسیوس همه چی آهره [âsiuoves-hame-či-ahre]: آسیاب او (شکمش) همه چیز را آرد می‌کند؛ کنایه از همه چیز خوار بودن.

آش گاگلو کردن [âš-gâgelu-kerden]: دعوا درست کردن یا اوضاع را به هم ریختن.

أجاق کور [ojâq-kur]: مرد و زنی که صاحب اولاد نمی‌شوند.

آو بارس نبیدن [aw-bâr-es nabið en]: مایه‌ای نداشتن در دانش یا زور.

آو شوشتن [aw-ševešten]: آب را به هم زدن؛ کنایه از دوبه‌هم‌زنی کردن.

آووابیدن [aw-vâbið en]: آب شدن، خجالت کشیدن.

بَرِد ری کسی ناهادن [bard-ri-kasi-nâhâð en]: سنگ روی کسی گذاشتن؛ کنایه از امید نداشتن به کسی.

بَرِد و غین کسی آرتوله وابدن [bard-ve-qin-kasi-ârtule-vâbiden]: سنگ در مقعد کسی به پودر تبدیل شدن؛ کنایه از عصبانی شدن در اثر کاری و پیوسته غرغر کردن.

پشگل و غاش نوندن [pešgel-ve-qaš-navanden]: غاش شکافی است در کوه که چوپانان برای دوری از گزند سرما و حیوانات درنده، گوسفندان خود را به آن می‌برند؛ عرضه انجام هیچ کاری را نداشتن.

پُش گوش وندن [poš-guš-vanden]: پشت گوش انداختن؛ نشنیده گرفتن.

تَش بلازی کردن [taš-balâzi-kerden]: آتش‌افروزی کردن؛ دعوا درست کردن.

تَش و گم [taš-ve-gam]: آتش به دهان؛ آدم عصبانی را گویند.

تَش ز گور کسی ویرستاندن [taš-ze-gur-kasi-viristâδ en]: آتش از گور کسی
برخاستن؛ عامل و محرک کار بدی بودن.

تَش و سر سهدن [taš-ve-sar-sohδ en]: آتش در سر سوختن؛ کنایه از گرفتار و
پرمشغله بودن.

جُغ دار [goq-dâr]: جغ به معنی چینهدان است؛ آدم سیری ناپذیر را گویند.

جُغ و تشنی [joq-ve-tešni]: چینهدان در گلو؛ منظور آدم تندمزاج و عصبانی است.

دین کل [din-kol]: دم بریده؛ آدم ناقلا را گویند.

ریز و ر چنوه واییدن [riz-var-č enava-vâbiδ en]: ریگ زیر دندان بودن؛ کنایه از
مزاحم شدن.

ری کسی نه و گل ناهدان [ri-kasi-ne-ve-gel-nâhâδ en]: روی کسی را بر زمین
نهادن؛ درخواست کسی را نپذیرفتن.

شاخ درآوردن [šâx-der-avorden]: شاخ درآوردن؛ منظور تعجب کردن است.

کوزر کسی نه گرهدن [kuzar-kasi-ne-gerehδ en]: کوزر بخش سفتی از ساقه
گندم است که برای جدا کردن دانه از آن دوباره باید کوبیده شود؛ به شدت و سخت با
کسی برخورد کردن.

مرت دل رهدن [mart-e-del-rahδ en]: مرت به معنی پوست و لایه است؛ کنایه از
ناراحت و مکدر شدن.

در بحث آمیختگی کنایه با استعاره تمثیلی، همایی معتقد است مثل، همان استعاره
تمثیلیه است، در صورتی که به حد شیوع رسیده باشد (همایی، ۱۳۷۴، ص. ۱۹۱).
شفیعی کدکنی نیز می گوید: «هر استعاره تمثیلی که شهرت پیدا کند، به گونه مثل
درمی آید» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۲، ص. ۱۱۶-۱۱۷). استعاره های تمثیلی، مشبهه های

تشبیهات تمثیلی اند؛ مثلاً در بیت «اقبال خصم هر چه فزون تر، نکوتر است/ فواره چون بلند شود سرنگون شود»، مصراع اول در حکم مشبه و مصراع دوم در حکم مشبه‌به است و بیت داری تشبیه تمثیلی است. حال اگر فقط مصراع دوم را ذکر کنیم و بگوییم: فواره چون بلند شود سرنگون شود، با استعاره تمثیلی روبه‌رو هستیم و چون این مصراع به حد شیوع رسیده است، می‌توانیم آن را مثل نیز بنامیم. با این توضیح، نگارنده نیز نمونه‌های زیر را استعاره تمثیلی می‌داند:

مه یه شو پُش ابر ایمهنه [mah-ya-šow-poš-abr-imahne]: ماه یک شب پشت ابر می‌ماند؛ پنهان‌کاری تا جایی ممکن است و بالأخره همه چیز روزی آشکار می‌شود.

او صدا خونه نیشه [aw-soð âxo-ne-niyašne]: آب صدای خودش را نمی‌شنود؛ آدم خودش متوجه برخی از عیوب خود نمی‌شود.

تش بی دی نیبو [taš-bi-di-nibu]: آتش، بدون دود نمی‌شود؛ کنایه از این که هر آدم خوبی ممکن است ضعف‌هایی هم داشته باشد.

کرم دار ز داره [kerm-e-dâr-ze-dâr-e]: کرم درخت از خود درخت است؛ از ماست که برماست.

در چنین مثال‌هایی، جمله‌ای که ذکر می‌شود در حکم مشبه‌به است برای مشبه محذوفی که معمولاً به قرینه حضور مشخص می‌شود. وانگهی چون این استعاره‌های تمثیلی به حد شیوع رسیده‌اند، مثل نیز محسوب می‌شوند.

با این توضیحات و دشواری‌هایی که بیان شد، باید اذعان کنیم که زبان فارسی یکی از کنایه‌ترین زبان‌های دنیاست. در زبان فارسی به دلایل مختلف، پوشیده سخن گفتن بر تصریح مقدم می‌شود و از این راه کنایات زیادی ساخته شده است. در زبان عامه نیز همین گونه است. بررسی‌های اجمالی نشان می‌دهد در تمام زبان‌های رایج در ایران،

انبوهی از کنایات وجود دارد. در زبان لری بختیاری نیز این موضوع پررنگ است. بختیاری‌ها از تأثیر و اهمیت کنایه آگاه‌اند و در یک گفت‌وگوی ساده چندین کنایه به کار می‌برند. متأسفانه چنانکه گفته شد، نقد و بررسی کنایات زبان عامه جدی تلقی نشده است، درحالی‌که می‌توان این کنایات را از جنبه‌های مختلف بررسی کرد. بررسی تطبیقی کنایات زبان عامه با زبان فارسی، استخراج کنایات خاص زبان بختیاری، بررسی محتوایی کنایات عامه، دلایل به‌کاربردن کنایه در زبان عامه و... برخی از کارهایی است که می‌توان درباره کنایات عامه انجام داد.

۱-۲. کنایات عامه بختیاری دارای معادل در زبان فارسی

زبان لری به‌عنوان یکی از زبان‌های محلی رایج در ایران، با زبان فارسی دادوستدهای زبانی گسترده‌ای داشته است. برخی از کنایات رایج در زبان عامه بختیاری‌ها، معادلی در زبان معیار دارند. در حجم نمونه بررسی شده از کنایات بختیاری (هزار کنایه) مشخص شد که چهارصد کنایه، معادلی در زبان فارسی دارند. برای نمونه برخی از این نوع کنایات را می‌آوریم:

آفتین ورکشیدن [âftin-var-kašid en]: در فارسی، آستین ورکشیدن؛ کنایه از آماده شدن برای انجام دادن کاری.

آقه‌دردن [aqe-derden]: در فارسی، گریبان دریدن؛ کنایه از بی‌تابی کردن، عصبانی شدن و جانبداری کردن.

آنگست و دُهوو مندن [angost-ve-dohov-manden]: در فارسی، انگشت به‌دهان ماندن؛ کنایه از شگفت‌زده شدن، تعجب کردن.

آنگست‌کش [angost-kaš]: در فارسی، انگشت‌نما؛ کنایه از مشهور شدن به بی‌آبرویی، بدنام شدن.

انگست کش کردن [angost-kaš-kerden]: در فارسی، انگست کش کردن؛ کنایه از رسوا کردن.

انگست و تی کسی کردن [angost-ve-ti-kasi-kerden]: در فارسی، انگست در چشم کسی کردن؛ کنایه از این که چیزی را در حضور دیگران به کسی ثابت کردن.
انگست و نُفت کردن [angost-ve-noft-kerden]: در فارسی، انگست در دماغ کردن؛ کنایه از انجام دادن کوچک‌ترین کاری و دیگران باخبر شدن.

او پاک سر دس رهدن [aw-pâk-sar-das-rehð en]: در فارسی، آب پاکی را سر دست ریختن؛ کنایه از ناامید کردن کسی.

بی پی و او زیدن [bi-pey-ve-aw-zeyð en]: در فارسی، بی پی به آب / گذار زدن؛ کنایه از این که کاری را نسنجیده انجام دادن.

پا و رگال [pâ-ve-regâl]: در فارسی، پا به رکاب؛ کنایه از آماده و مهیا.
پا سفت کردن [pâ-seft-kerden]: در فارسی، پافشاری کردن؛ کنایه از اصرار ورزیدن.

پا ونده و ابیدن [pâ-vande-vâbið en]: در فارسی، پای بسته شدن؛ کنایه از گرفتار شدن و تعلق خاطر پیدا کردن.
پت بن نکردن [pet-ban-nakerden]: در فارسی، یک جا بند نشدن؛ کنایه از ثابت قدم نبودن.

تم دهوو کسی نه گره‌دن [tom-dohuv-kesi-ne-gerehð en]: در فارسی، مزه دهان کسی را چشیدن؛ کنایه از باخبر شدن از درون کسی.

تنگرزیدن [tongor-zeyð en]: در فارسی، تلنگر زدن؛ کنایه از خبردار کردن، اشاره کردن.

تی درده [ti-derde]: چشم دریده؛ کنایه از بی حیا.

تی و تنگه کسی بیدن [ti-ve-tanga-kesi-bið en]: در فارسی، چشم به دست (کف دست) دیگران داشتن؛ کنایه از امید داشتن به کسی.

تی ترس دادن [ti-tars-dâð en]: در فارسی، چشم ترس دادن؛ کنایه از ترساندن.

خونه گرهدن [xone-gerehð en]: در فارسی، خود را گرفتن؛ کنایه از قیافه گرفتن و غرور داشتن.

چو وانگله کسی کردن [č u-ve-angele-kasi-kerden]: انگله به گوشه‌های مشک می‌گویند که جای دست و پای گوسفند است. در فارسی می‌گویند: چوب در آستین کسی کردن؛ کنایه از تنبیه کردن کسی.

چیل درده [č il-derde]: در فارسی، دهان دریده؛ کنایه از آدم پرحرف و حرف مفت زن.

دو تی یک نداشتن [do-ti-yak-e-nað âšten]: در فارسی، چشم دیدن دیگری را نداشتن؛ کنایه از دوست نداشتن کسی.

دُهووول [dohuv-vel]: در فارسی، دهان ول؛ کنایه از آدم حرف مفت زن و هزل‌گو. ریشسون و یک بافته بیدن [rišesun-ve-yak-bâfte-bið en]: در فارسی، ریششان به هم بافته است یا دستشان در یک کاسه است؛ کنایه از شریک بودن در یک توطئه و... .

زیر زوو سست بیدن [zir-zovu-sost-bið en]: در فارسی، زیر زبان کسی سست بودن؛ کنایه از موافق بودن با کاری و غیرمستقیم بیان کردن.

زردر وابدن [zar-der-vâbið en]: در فارسی، زهره‌ترک شدن؛ کنایه از ترسیدن شدید.

سردیار [sar-diyâr]: در فارسی، سرشناس؛ کنایه از معروف و مشهور.

کِرَاکُن [kerâ-kon]: در فارسی، کافی

گرت و دِلق کردن [gart-o-dilaq-kerden]: در فارسی، گردوخاک کردن؛ کنایه از ادعا کردن و لاف زدن.

گندی من دهنون کسی نخیسیدن [gendi-men-dohunes-naxisið en]: عدس در دهان کسی خیس نخوردن، در فارسی، نخود در دلش نمی خیسد؛ کنایه از رازدار نبودن. نووکور [nov-kur]: نان‌کور، در فارسی هم هست؛ کنایه از خسیس.

نیده [nayð e]: ندیده، در فارسی، نودولت، تازه به دوران رسیده؛ کنایه از آدم کم‌ظرفیت.

و تیگ زیدن [ve-tig-zeyð en]: در فارسی، به رخ کشیدن؛ کنایه از منت نهادن بر کسی در حضور خودش و دیگران.

هر شله کردن [har-šale-kerden]: خورجین را بر خر خود گذاشتن، در فارسی، اسب خود را زین کردن؛ کنایه از آماده شدن برای رفتن یا انجام دادن کاری.

هل من سر کردن [hol-men-sar-kerden]: هل به معنی خاکستر است. در فارسی، خاک بر سر کردن؛ کنایه از گرفتار شدن و ذر فکر انجام دادن کاری بودن.

یه او یه کاسه کردن [ya-aw-ya-kâse-kerden]: یک آب و یک کاسه کردن. در فارسی، یک کاسه کردن؛ کنایه از روی هم ریختن و جمع کردن.

۲-۲. نمونه‌هایی از کنایات عامه خاص بختیاری

بخش دیگری از کنایات عامه بختیاری، کنایاتی هستند که عمدتاً در این منطقه از کشور رواج دارند و با اندکی تسامح می‌توان آن‌ها را کنایات خاص این منطقه نامید. از حجم

نمونه بررسی شده (هزار کنایه)، ششصد کنایه را می‌توان متعلق به این منطقه دانست. برخی از این کنایات عبارت‌اند از:

آرت من دومن کسی بیدن [ârt-men-duman-kasi-bið en]: آرد در دامن کسی بودن؛ کنایه از عجله داشتن.

آرک برک [ârak-barak]: کسی که حرف می‌آورد و می‌برد؛ کنایه از سخن‌چین.

آرهی واییدن [ârohi-vâbið en]: آره بالای کوه را گویند، آنجا که حد فاصل بالاترین نقطه کوه و آسمان است. در آنجا اگر آدمی یا حیوانی حرکت کند، دیده می‌شود؛ کنایه از آشکار شدن.

آلشتین [âleštîn]: در اصل به معنی عوض شده؛ کنایه از آدم زشت و لاغراندام.

آردل بُردل کردن [ordol-bordol-kerden]: پشت سر هم فرمان دادن؛ کنایه از پرحرفی کردن.

آشکم پر [eškam-por]: شکم پر؛ کنایه از زن حامله.

آشکم غیل [eškam-qil]: شکم گود و عمیق؛ کنایه از آدم شکمو و حریص.

آومِن چاله ریز [aw-men-č âle-riz]: کسی که نمی‌تواند آب داغ را از سر چاله بردارد و مثلاً چای درست کند؛ کنایه از آدم بی‌عرضه.

آورایی واییدن [awriyi-vâbið en]: زهره ترک شدن؛ کنایه از ترسیدن.

بُل گرهدن [bol-gerehð en]: از جای جستن؛ کنایه از ترسیدن.

بودار [bevu-dâr]: پدردار؛ کنایه از آدم با اصل و نسب.

پتس وست ری او [pattas-vast-ri-aw]: پته، کاغذی است که بر آن چیز مهمی را

یادداشت می‌کنند؛ کنایه از رسوا شدن.

چیل پهن کردن [č il-pahn-kerden]: دهان را بیش از حد باز کردن؛ کنایه از خندیدن.

خو نگرهدن [xo-nagerehδ en]: خود را نگرفتن؛ کنایه از نپذیرفتن و قبول نکردن و معترف نشدن.

خونه گرهدن [xone-gerehδ en]: خود را گرفتن؛ کنایه از خوب شدن وضع مالی کسی، قیافه گرفتن.

خَو و خَو و ابیدن [xaw-ve-xaw-vâbiδ en]: از این خواب به آن خواب (مردن) رفتن؛ کنایه از مردن.

دژ بن هور [dozz-e-bone-hur]: دزد کنار خور؛ کنایه از دزد خودی و آشنا.

دس اسپید [das-espîd]: دست سفید؛ کنایه از آدم تنبل.

دس و گرز و ابیدن [das-ve-gorz-vâbiδ en]: دست به گرز شدن؛ کنایه از آماده شدن برای دعوا.

دغز گرهدن [daqaz-gerehδ en]: دغز به معنی شکاف و ترک دیوار است؛ کنایه از ایراد گرفتن.

دو برد کسی همگیر نو ابیدن [do-bard-e-kasi-ham-gir-navâbiδ en]: دو تا سنگ کسی هم گیر نشدن؛ کنایه از پیش نرفتن کار کسی.

رشته و سم گا گرهدن [reštan-e-ve-som-gâ-gerehδ en]: رشته (نخ) را در سم گاو کردن؛ کنایه از اشکال تراشی و گذشت نداشتن.

سر نر بازستن [sar-nar-bazesten]: نر یعنی پهلو؛ کنایه از لجبازی.

سرچاله گرد [sar-č âle-gard]: آدمی که سر چاله‌ها و اجاق‌های این و آن می‌نشیند؛

کنایه از آدم گردو (اهل گردش) و کسی که اینجا و آنجا خود را سیر می‌کند.

سر دست نداشتن [sar-das-nað âšten]: بالادست نداشتن؛ کنایه از رقیب نداشتن.

سُم گرد [som-gerd]: کنایه از خر (چارپای معروف).

سیرت دهدری [sirat-e-dohð ari]: کنایه از نشانه دختر بودن (بکارت).

شست کسی گیر بیدن [šast-e-kasi-gir-bið en]: کنایه از عقل پایه جایی نداشتن.

شولارکن [šowlâr-kan]: کنایه از آدم اهل دعوا و شرور.

غام سیلا کردن سی کسی [qâm-silâ-kerden-si-kasi]: غام همان است که در

عربی، کعب گویند؛ هر بند از استخوان بلند پشت پای گوسفند که محل بستن شراک است؛ شتالنگ. با این استخوان‌های مربع شکل نرد بازی می‌کردند؛ کنایه از دردسر درست کردن برای کسی.

فرگی و ابیدن [fergi-vâbið en]: فکری شدن؛ کنایه از دیوانه شدن.

فنگ و نندن [feng-vanden]: کنایه از درست کردن دعوا.

فیت فیت کردن [fit-fit-kerden]: پیچ‌پیچ کردن؛ کنایه از آرام‌آرام صحبت کردن و

دعوا درست کردن.

کاسه همسایی [kâse-homsâyi]: کنایه از قرض دادن و قرض گرفتن.

کُربی دا [kor-e-bi-dâ]: پسر بی مادر، کسی که بدون حامی بزرگ شده و در نتیجه

شجاع و جسور است؛ کنایه از شجاع و نترس. افسر بختیاری می‌گوید:

دی به تسبیح و دعا نید و به ورد من لو کر بی دا اخوه تا نکه از مو فرار

(افسر بختیاری، ۱۳۷۷، ص. ۱۱)

di be tasbih-o- do?â nid-o- be verd-e- men-e- law/ kor-e- bi dâ exohe tâ
nakone ez mo ferâr

برگردان: دیگر کار با تسبیح و دعا و ورد زیر لب نیست؛ پسر شجاع و نترسی

می‌خواهد که از من فرار نکند.

کند دَشکِه کسی گره نداشتن [kend-e-daške-kasi-gereh-naδ âšten]: ته نخ کسی گره نداشتن؛ کنایه از رازدار نبودن، به درد کسی نخوردن.

گپ نکردن چی اینه [gap-nakarden-č i-ine]: چیزی را بزرگ نکردن؛ کنایه از به سرانجام نرساندن کاری.

گِرز بوو و گِرو بیدن [gorz-e-bevu-ve-gerow-biδ en]: گرز پدر کسی در گرو بودن؛ کنایه از مجبور و ناچار بودن.

گُرزپین [gorz-peyn]: گرز وردار؛ کنایه از جنگجو یا پشتیبان.

گِره جُم کردن [ger-e-gom-kerden]: گرفتن و جنیدن؛ کنایه از حمله کردن به کسی.

گِره کَش کردن [ger-e-kaš-kerden]: گرفتن و کشیدن؛ کنایه از حمله کردن به کسی.

لو و لونه گشتن [lu-ve-lu-ne-gašten]: گوشه و کنار را گشتن؛ کنایه از جست و جوی دقیق.

مازه پهن [maze-pahn]: مازه به معنی گوشت دو طرف ستون فقرات است؛ کنایه از آدم بی خیال و تنبل. در فارسی دنده پهن می گویند.

من بُلور ناهدان [men-bolur-nâhâδ en]: بلور نی درازی است که هنگام بستن کودک در گهواره در میان پایش می نهند تا ادرار را به بیرون ببرد (مددی، ۱۳۹۲، ص. ۴۹). وقتی فردی به کسی می گوید: خم ناهدمس من بلور؛ یعنی من تو را بزرگ کردم، حالا تو برای من قیافه می گیری.

نپینیدن و کسی [napeyniδ en-ve-kasi]: احترام برای کسی قائل نبودن.

نخورمی کردن [naxoromi-kerden]: با نخوردن زندگی را اداره کردن؛ کنایه از حساست ورزیدن.

نوو پر شال کسی ناهادن [nov-par-šâl-kasi-nâhâδ en]: نان بر پهلوی شال کسی گذاشتن؛ کنایه از فریفتن.

و آه خدا نشستن [ve-âh-e-xoδ â-nešasten]: کنایه از فقر و نداری.

وا گوشى زیدن [vâ-guši-zeyδ en]: با کنایه سخن گفتن.

و کوری رهدن [ve-kuri-rahδ en]: کنایه از نابود شدن.

هشده گهدن [hašade-ne-gohδ en]: اشهد ان لا اله الا الله را گفتن؛ کنایه از مردن.

همدرنگ [hom-dorong]: هم آواز؛ کنایه از همدم.

هین خدایی [hin-e-xoδ âyi]: خون خدایی؛ کنایه از ارزشمند بودن.

هو گاله کردن [hov-o-gale-kerden]: داد و فریاد زدن؛ کنایه از رسوا کردن.

یه تفکنو [ya-tofkenu]: به اندازه یک آب دهان بر زمین انداختن؛ کنایه از لحظه‌ای

و دمی.

یک گرهدن [yak-gerehδ en]: همدیگر را در آغوش گرفتن، کنایه از متحد شدن.

۲-۳. بررسی محتوایی کنایات عامه بختیاری

بررسی محتوایی کنایات عامه بختیاری نشان می‌دهد که بیشتر کنایات، حسی و ملموس‌اند. با طبیعت و زندگی این مردم ارتباط دارند. بیشتر آن‌ها ترجمان ضمیر و نوع نگاه این مردم‌اند به دنیا و زندگی و آخرت و... موضوع فراوانی و بسامد در آن‌ها مهم است و می‌توان از آن به نتایج خوبی رسید.

۲-۳-۱. کنایات پربسامد

زندگی بختیاری‌ها با آب، آتش، چاله، کوه، سنگ، چوب و گرز همراه است و به همین دلیل بسامد کنایات ساخته‌شده با این عناصر و اجزا بالاست.

کنایات ساخته‌شده با **aw** (آب):

او بو کردن [aw-bu-kerden]: آب را بو کردن؛ کنایه از شکاک‌بودن و به همه چیز شک داشتن.

او خردن و دس لشتن [aw-xarden-o-das-lešten]: آب خوردن و دست را لیسیدن؛ کنایه از خسیس بودن.

او کندن [aw-kanden]: آب کندن دهان؛ کنایه از میل و حرص پیدا کردن برای خوردن چیزی.

او کور [aw-kur]: آب کور؛ کنایه از خسیس.

او من چاله ریز [aw-men-č âle-riz]: آب درچاله‌ریز؛ کنایه از آدم بی‌عرضه.

او و لار [aw-ve-lâr]: آب در تن؛ کنایه از چاق بودن.

او و کله خردن [aw-ve-kola-xaeden]: آب در کلاه خوردن؛ کنایه از فرصت‌طلب بودن.

پتس وست ری او [pattas-vast-ri-aw]: پتّه کاغذی است که بر آن چیز مهمی را یادداشت می‌کنند؛ کنایه از رسوا شدن.

کنایات ساخته‌شده با **taš** (آتش):

تش توه کردن [taš-tave-kerden]: آتش و تابه را فراهم کردن؛ کنایه از نان پختن.

تش گرهده [taš-gerehd e]: آتش گرفته؛ کنایه از ناقلا و زرنگ.

تش و ریش کسی ناهادن [taš-ve-riš-kasi-nâhâδ en]: آتش به ریش کسی نهادن؛
کنایه از فریفتن.

تشی کردن [taši-kerden]: آتشی کردن؛ کنایه از روشن کردن آتش، سیگار و

کنایات ساخته شده با چاله:

اومن چاله ریز [aw-men-č âle-riz]: آب در چاله ریز؛ کنایه از آدم بی عرضه.

چاله پا [č âle-pâ]: کسی که دائماً کنار چاله می نشیند و کاری انجام نمی دهد؛ کنایه
از تنبل.

چاله پایی کردن [č âle-pâyi-kerden]: چاله دیگران را پاییدن؛ کنایه از زیر نظر
داشتن.

سر چاله سرد نشوندن [sar-č âle-sard-nešunδ en]: سر چاله خاموش نشانیدن؛
کنایه از بدبخت و بیچاره کردن کسی را.

سر چاله گرد [sar-č âle-gard]: کسی که از سر این چاله به سر آن چاله می رود؛
کنایه از آدم اهل گردش یا آدمی که خود را اینجا و آنجا سیر می کند.

سر چاله مردم رهدن [sar-č šle-mardom-rahδ en]: سر چاله دیگران رفتن؛ کنایه
از سر بار دیگران شدن

کنایات ساخته شده با کوه (کوه):

کوه کسی شکال نداشتن [koh-kasi-šekâl-naδ âšten]: کوه کسی شکار نداشتن؛
کنایه از نرسیدن به خواسته خود نزد کسی.

کوه گرهدن [koh-gerehδ en]: به کوه زدن و گریختن به دامان کوه؛ کنایه از دیوانه
و عصبانی شدن.

کُهی واییدن [kōhi-vâbið en]: کوهی شدن؛ کنایه از دیوانه و عصبانی شدن.

و کُهِ زیدن [ve-koh-zeyð en]: به کوه زدن؛ کنایه از دیوانه و مجنون شدن.

کنایات ساخته شده با بُرد (سنگ):

بُرد و سر زیدن [bard-ve-sar-zeyð en]: سنگ به سر زدن؛ کنایه از ناراحت بودن.

بُرد... را ناهدان [bard-e... nâhâð en]: سنگ بنای چیزی را نهادن؛ کنایه از بنیاد نهادن.

بُرد ری برد ناهدان [bard-ri-bard-nâhâð en]: سنگ بر روی سنگ گذاشتن؛ کنایه

از ساختن خانه.

بُرد یکی دینه به سینه زیدن [bard-e-yaki-dine-ve-sine-zeyð en]: سنگ دیگری

را به سینه زدن؛ کنایه از جانب‌داری کردن.

چول چار برد [č ul-e-č âr-bard]: ویرانه چهار سنگی؛ کنایه از ویران و خراب.

کنایات ساخته شده با «سر»، «دست»، «روی» و «دل» (در معانی مختلف این کلمات)

نیز بسامد بالایی دارند.

کنایات ساخته شده با سر عبارت‌اند از:

سراشکندی [sar-eškandi]: سرشکستگی؛ کنایه از سرافکنندگی.

سراشکن کردن [sar-eškan-kerden]: سرشکن کردن؛ از چیزی کم کردن و بر

چیزی افزودن، تعادل برقرار کردن.

سر آو دونیدن [sar-aw-donið en]: سر آب دویدن؛ کنایه از تلاش بی‌ثمر.

سر بافه کسی بیدن [sar-bâfe-kasi-bið en]: بر روی بافه (محصول چیده شده)

کسی بودن؛ کنایه از زیر بار منت کسی بودن.

سرپا کردن [sar-pâ-kerden]: سرپا کردن؛ کنایه از واداشتن کسی را برای انجام کاری.

سر تاله‌نه درآوردن [sar-tâga-ne-deravorden]: سر نخ را پیش کشیدن؛ کنایه از حرف را پیش کشیدن.

سردیار [sar-diyâr]: سر آشکار؛ کنایه از سرشناس

سر دستانه ورکشیدن [sar-dastâ-ne-varkašîd en]: آستین‌ها را ورکشیدن؛ کنایه از آماده شدن برای انجام دادن کاری.

سر دست نداشتن [sar-das-nað âšten]: بالادست نداشتن؛ کنایه از رقیب نداشتن.

سر ز خوس نبیدن [sar-ze-xos-nabið en]: سر از خود نبودن؛ کنایه از مشتاق بودن.

سر زوو داشتن [sar-zovu-dâšten]: سر و زبان داشتن؛ کنایه از حرفزن بودن.

سر سنگین بیدن [sar-sangin-bið en]: سرسنگین بودن؛ کنایه از دلخور بودن.

سر غمبلی بازستن [sar-qembeli-bâzesten]: با برخی از حرکات، شادی خود را نشان دادن؛ کنایه از بی‌اعتنایی.

سر کُت واییدن [sar-kot-vâbið en]: سرافکنده شدن؛ کنایه از خجالت زده شدن.

سر کتاو واز کردن [sar-ketâv-vâz-kerden]: سر کتاب باز کردن؛ کنایه از گرفتن دعا و تعویذ برای کسی

سر کسی‌نه زیر آو کردن [sar-kasi-ne-zir-aw-kerden]: سر کسی را زیر آب کردن؛ کنایه از کسی را کشتن

سر کوچیر [sar-kuč ir]: سر کوچک؛ کنایه از آدم کم‌عقل.

سرگپ [sar-gap]: سر بزرگ؛ کنایه از آدم بزرگ و دولتمند.

سر لهد و پا پتی [sar-lohδ -o-pâ-peti]: سر و پای برهنه؛ کنایه از سراسیمگی.

سر نر بازستن [sar-nar-bâzesten]: بر پهلو نشستن و بازی کردن؛ کنایه از لجبازی

کردن.

سر و تو [sar-ve-tu]: سر به تو؛ کنایه از آدم مرموز.

سر و زیر وندن [sar-ve-zir-vanδ en]: سر به زیر افکندن؛ کنایه از شرمندگی شدن.

سروستن [sar-vasten]: سر افتادن؛ کنایه از متوجه شدن.

سر و گریوو بیدن [sae-ve-gerivun-biδ en]: سر به گریبان بودن؛ کنایه از سرگشته

و شیدا بودن.

سر و گل ناهدان [sar-ve-gel-nâhâδ en]: سر به خاک نهادن؛ کنایه از خواربیدن یا

مردن.

سرو هوا [sar-ve-havâ]: سر به هوا؛ کنایه از آدم رک و کله شق.

سر یخ دونیدن [sar-yax-doniδ en]: سر یخ دواندن؛ کنایه از بیهوده تلاش کردن.

کنایات ساخته شده با دست:

دس بردن و دس آوردن [das-borden-o-das-avorden]: دست بردن و دست

آوردن؛ کنایه از دودل بودن.

دس پلنگ دار [das-peleng-dâr]: دست پنجه دار؛ کنایه از آدم ماهر و زبردست.

دس تینا [das-teynâ]: دست تنها؛ کنایه از بی یار و یاور.

دس دس کردن [das-das-kerden]: دست دست کردن؛ کنایه از تعلل کردن.

دس ز پا درازتر [das-ze-pâ-derâz-tar]: دست از پا درازتر؛ کنایه از بی بهره بودن و از تلاش خود نتیجه نگرفتن.

دس سر دس نهادن [das-sar-das-nâhâδ en]: دست بر روی دست نهادن؛ کنایه از کاری نکردن.

دس و یکی کردن [das-ve-yaki-kerden]: دست به یکی کردن؛ کنایه از هم دست شدن با هم و علیه کسی توطئه کردن.

دس شوندن / جمنیدن [das-šonden/jomniδ en]: دست جنباندن؛ کنایه از دست روی کسی بلند کردن، کسی را کتک زدن.

دس نک سر رهدن [das-nok-sar-rahδ en]: دست به بالای سر رفتن؛ کنایه از راضی و سپاسگزار بودن.

دس و ره داشتن [das-ve-roh-dâšten]: دست به بالا داشتن؛ کنایه از بهانه گرفتن.
کنایات ساخته شده با روی:

ری من ری کردن [ri-men-ri-kerden]: روبه رو کردن؛ کنایه از مواجهه کردن دو نفر برای اثبات موضوعی.

ری من ری واز وایدن [ri-men-ri-vâz-vâbiδ en]: روی کسی در روی کسی دیگر باز شدن؛ کنایه از از بین رفتن حجب و حیای من دو نفر.

ری زیدن [ri-zeyδ en]: رو زدن؛ کنایه از درخواست کردن عاجزانه.

ری گرهدن [ri-gerehδ en]: رو گرفتن؛ کنایه از خجالت کشیدن.

ری او هندستن [ri-aw-handesten]: روی آب خندیدن؛ کنایه از مردن.

کنایات ساخته شده با دل:

دل بی دل کردن [del-bi-del-kerden]: دل دل کردن؛ مردّد بودن.

دل داشتن [del-dâšten]: دل داشتن؛ کنایه از جرئت داشتن، تصمیم داشتن.

دل و دو چین مندن [del-ve-do-č in-manden]: دل بین دو چیز ماندن؛ کنایه از مردّد بودن.

دودل بیدن [do-del-biden]: دو دل بودن؛ کنایه از مردّد بودن.

و دل بیدن [ve-del-biδ en]: به دل آمدن؛ کنایه از تصمیم گرفتن

کنایات ساخته شده با چوب و گرز هم بسامد بالایی دارد:

چو کاری نه خوردن [č u-kari-ne-xarden]: چوب کاری را خوردن؛ کنایه از نتیجه و عواقب کاری را دیدن.

چو و نفت / انگلا / آفتین کسی کردن [č u-ve-noft/angelâ/âftin-kasi-kerden]:

چوب به بینی یا آستین کسی کردن؛ کنایه از کسی را به شدت کتک زدن.

دس و چو / گرز واییدن [das-ve-č u/gorz-vâbiδ en]: دست به چوب یا گرز

شدن؛ کنایه از حمله کردن.

کنایات ساخته شده با چهارپایان:

او بیگ و کسی دادن [aw-big-ve-kasi-dâδ en]: آبگوشت به کسی دادن؛ کنایه از

عروسی کردن.

تی گانه کندن [ti-gâ-ne-kanden]: چشم گاو را درآوردن، کنایه از کار بزرگی

کردن.

گا زیر دین ناهادن [gâ-zir-din-nâhâδ en]: زیر دم گاو چیزی نهادن؛ کنایه از

فریفتن و تحریک کردن.

هر و گلی [har-ve-gali]: گله خری؛ کنایه از بی‌نظمی و بی‌بندوباری.

هر شله کردن [har-šale-kerden]: خر را خورجین کردن؛ کنایه از عازم شدن.

۲-۳-۲. تحلیل موضوعی کنایات عامه بختیاری

در حجم نمونه (کنایات بررسی شده)، حسی و ملموس بودن، جنبه غالب کنایات است. اغلب کنایات عامه بختیاری محسوس و ملموس‌اند. از محیط زندگی آن‌ها گرفته شده‌اند. درست است که در کنایه با عدم تصریح روبه‌رو هستیم، اما عدم تصریح در کنایات عامه بختیاری به گونه‌ای نیست که بختیاری‌ها کنایات زبان خود را متوجه نشوند. از همین روی می‌توان گفت بسامد کنایات بعید، تلویح و رمز در زبان بختیاری بالا نیست. در بررسی موضوعی کنایات بختیاری مشخص شده که رگ و ریشه (اصل و نسب) در کنار غرضه و هنر مورد تأکید است؛ کنایه بودار [bevu-dâr] (کنایه از باصل و نسب)، در کنار کنایات کر بی دا [kor-e-bi-dâ] (کنایه از شجاع و نترس)، جر و مل داشتن [jor-o-mol-dâšten] (کنایه از عرضه داشتن) و... قرار دارد. ظاهر و سر و وضع آراسته برای این مردم قابل ستایش است. افراد بدقیافه و بد سر و وضع با کنایاتی همچون آلهشتین [âleštîn] (زشت و لاغراندام)، اووشولار [aw-ve-šawlâr] (کنایه از آدم دست‌پاچه)، بیچ‌درده [bač-derde] (کنایه از آدم بی‌عرضه/خشتک‌پاره)، بی‌وره [bi-verre]، جندلاک [jendelâk] (کنایه از آدم بد سر و وضع)، او من چاله‌ریز [aw-men-čâlê-rîz] (کنایه از بی‌خیالی و بی‌عرضگی نکوهیده است و کنایات مازه‌سهر، مازه‌پهن، چاله‌پا و... از این موضوع حکایت می‌کنند. جنگاوری و دلاوری ستوده است. سرشناس بودن بسیار مهم است. کنایه سردیار [sar-diyâr] یا سردرار [sar-derâr] در بختیاری بسیار معنادار است. آدم‌های سرشناس بسیار مورد احترام‌اند. خویشاوندی و ارتباط با خویشان (صله رحم) و یاری رساندن به دیگران بسیار مهم است و پابری کردن [pâ-bori-kerden] (قطع

رابطه کردن) بد است. پی‌رسوندن [pey-resunden]; یعنی خویشاوندی را اثبات کردن مهم است. بسامد کنایات ساخته شده درباره تندی مزاج و عصابت نیز بالاست که شاید بتوان علت آن را در زمختی و خشونت دانست که در طبیعت این منطقه وجود دارد و ناخودآگاه بر روان و رفتار آن‌ها نیز تأثیر گذاشته است. گه‌گرهدن [koh-gerehδ en]: کنایه از دیوانه و عصبانی شدن؛ و گه زیدن [ve-koh-zeyδ en]: کنایه از دیوانه و عصبانی شدن؛ گره‌کش کردن [ger-kaš-kerden]: گرفتن و کشیدن؛ کنایه از حمله کردن به کسی و ... نمونه‌ای از این نوع کنایات‌اند.

۲-۴. کاربردشناسی کنایات عامه بختیاری

درباره دلایل استفاده از کنایه در کتب بلاغی به صورت پراکنده مطالبی وجود دارد. خطیب قزوینی (۱۳۵۰، ص. ۳۴۶) رسایی و گویایی کنایه را یکی از دلایل استفاده از آن می‌داند. وحیدیان کامیار (۱۳۷۵، صص. ۵۵-۶۹) ارزش هنری کنایه را بیشتر در رابطه با تصویرسازی آن می‌داند. آقاحسینی و هم‌تیمان دلایل استفاده از کنایه را در عناوینی همچون رسایی، گویایی، ایجاز، تصویرسازی، ابهام، اغراق، بیان عظمت، کراهت یا ترس از بیان مطلب و معماسازی بررسی کرده‌اند (آقاحسینی و هم‌تیمان، ۱۳۹۴، صص. ۲۶۱-۲۶۹). کنایات عامه را نیز می‌توان از این منظر بررسی کرد. در بررسی کنایات عامه بختیاری (حجم نمونه) مهم‌ترین کاربردهای کنایی به شرح زیر بررسی شده است:

۲-۴-۱. کراهت از ذکر نام

مقصود این است که گاهی گوینده یا شنونده، به این دلیل که از بردن یا شنیدن نام کسی یا چیزی کراهت دارد، آن را در قالب کنایه بیان می‌کند. در کنایات عامه بررسی شده مواردی از این دست وجود دارد. بختیاری‌ها نیز به اجته، «ز خوموو بهدروو» (از

خودمان بهتران) می‌گویند. به عزرائیل، «ملک‌میت» (ملک‌الموت) می‌گویند. وقتی می‌خواهند بگویند من در مجلس عزا بودم، می‌گویند: «جا بد نری». بختیاری قضای حاجت را «دس به او» (دست به آب) می‌گویند. به جای نام بردن از «سگ» از کنایات «نجس‌دی» (نجسی) و گله‌پا (نگهبان گله) استفاده می‌کنند. بختیاری‌ها همچنین مایل نیستند که زنان و دختران را با نام خودشان صدا بزنند، به همین دلیل هنگام صدا زدن زنان از کنایات «ضعیفه» و «عورتی» استفاده می‌کنند. در نام‌گذاری دختران نیز کنایاتی وجود دارد که غالباً مربوط به سال‌های خیلی قبل‌اند. وقتی زن کسی به چندین دختر حامله می‌شد، اما همه آن دختران در بدو تولد می‌مردند، نام یکی را پیش از تولد «بمونی» (بمانی / بماند) می‌گذاشتند، به این امید که این دختر دیگر برای او بماند. بر عکس، افرادی که صاحب دختران زیادی شده بودند، برای این که دیگر زنشان دختر نزاید، نام دختر آخر را «دهدربس» (دختربس) می‌نهادند. نام‌هایی همچون «زیادی»، «نخواست» و «دخیل» نیز از چنین موضوعی به کنایه حکایت می‌کنند.

۲-۴-۲. تحقیر

یکی دیگر از کاربردهای کنایه، استفاده از آن برای تحقیر کردن یا بیان حقارت کسی یا چیزی است. در زبان عامه از این نوع کاربرد کنایه به کرات استفاده می‌شود. بختیاری‌ها کنایات او و شولار [aw-ve-šawlâr] (دست‌پاچه)، بچ‌درده [bač -derde] (خشتک‌پاره)، بی‌وره [bi-verre] (بی‌انضباط)، او من چاله‌ریز [aw-men-č âle-riz] (آب در چاله ریز)، چاله‌پا [čâle-pâ] (نگهبان چاله / تنبل)، تی‌اسپید [ti-espið] (چشم‌سفید)، پل‌بریده [pal-] [borið e] (گیس‌بریده، خطاکار)، و تی‌نویدن [ve.ti.naveyden] (به چشم نیامدن) (دادرس، ۱۴۰۰، ص. ۱۴۷) و... برای تحقیر کردن افراد بی‌عرضه استفاده می‌کنند. آدم‌های بد سرووضع را با کنایات آلشتین [âleštîn] (زشت و لاغراندام)، بی‌تخار [bi-

[toxâr] (بی سروصدا و ضعیف)، جندلاک [jendelâk] (بدسرووضع)، ریمک [reymak] (زشت و بدهیكل)، جندزیده [jend-zeyð e] (جنزده)، لیش [liš] (بی عرضه و زشت) و... مورد خطاب قرار می دهند. آدم های کم عقل و بی اصل و نسب را با کنایات سرکوچیر [sar-kuč ir] (سرکوچک / کم عقل)، بی بوودا [bi-bevu-dâ] (بدون پدر و مادر) صدا می کنند.

۲-۴-۳. بیان عظمت و بزرگی

بختیاری ها از کنایه در بیان بزرگی شخصیت یا کار افراد استفاده کنند. در بختیاری سرشناس و مهمان نواز بودن، شجاعت، دلاوری و چنین اوصافی ستوده است. «سردیار» / «سردار» [sar-diyâr-sar-derâr] کنایه از فردی است که وقتی در مجلسی وارد می شوند، همگان او را به بزرگی می شناسند و به او احترام می گذارند. سرزودار [sar-zovu-dâr] کنایه از فردی است که سر و زبان دارد و می تواند در مجلسی به نمایندگی از بقیه حرف بزند. سفره کش [sofre-kaš] کنایه از فرد مهمان نوازی است که همیشه سفره اش جلو دیگران پهن است. البته برخی از کنایات عامه بختیاری را می توان با چند منظور به کار برد؛ مثلاً کنایه «شیر پاک خرده» [šir-e-pâk-xarde] را هم می توان در بیان اصالت کسی به کار برد و هم به گونه طنز در بیان فردی که خطایی از او سر زده است، چنانکه مثلاً می گویند: «نمی دانم کدام شیر پاک خورده ای تسبیح من را برد!». بختیاری ها از کنایات گرزپین [gorz-peyn] (گرزوردار)، کله شق [kale-šaq] (خودرأی)، یه من [ya-man] (لجوج)، کربی دا [kor-e-bi-ð â]، خدا خوو کرده [xod â-xuv-kerde] (خوب آفریده شده) و... در بیان بزرگی صفات یا رفتار دیگران استفاده می کنند.

۲-۴-۴. بیان ترس، ترحم، اعجاب و اغراق

بختیاری‌ها در هنگام ترس معمولاً از کنایات اورایی و ابیدن/ اورایم ره [-orâyi?] [vâbið en]، زردروابیدن [zar-der-vâbið en]، بل‌گره‌دن [bol-gerehð en]، زهله‌رهدن [zahle-rahð en] و... استفاده می‌کنند. در هنگام ترحم کنایاتی همچون خدازیده [xod â-zeyð e]، هل‌من‌سر [hol-men-sar]، جل‌وکول [jol-ve-kul] و... را به کار می‌برند. در مقام اعجاب کنایاتی همچون تش‌گره‌ده [taš-gerehð e]، چار انگله و ابیدن [-č âr-] [angale-vâbið en]، ستم [setam] و... را استفاده می‌کنند و مثلاً در هنگام اغراق کنایات شولارکن [šowlâr-kan]، شهید کردن [šahið -kerden]، چول چار برد [-č ul-e-č âr-] [bard] و... را به کار می‌برند.

۲-۵. بررسی کنایات عامه بختیاری از نظر نوع ساختمان مکنی‌به

کنایات عامه بختیاری را از نظر نوع ساختمان مکنی‌به می‌توان به سه نوع مفرد، فعل مرکب و عبارت فعلی تقسیم کرد. در مجموعه بررسی شده (هزار کنایه) مشخص شد که ۲۶۰ کنایه از نوع مفردند؛ یعنی کنایه یک واژه (ساده/ مشتق/ مرکب/ مشتق- مرکب) است. مواردی از این دست عبارت‌اند از:

نیده [nayð e]: ندیده؛ کنایه از تازه‌به‌دروان رسیده.
برفوخر [barfaw-xar]: خورنده آب برف؛ کنایه از ساکن سردسیر.
سردیار [sar-diyâr]: سرشناس؛ کنایه از معروف و مشهور.
سم‌گرد [som-gerd]: کنایه از خر (چارپای معروف).
چاله‌پا [č âle-pâ]: کسی که دائماً کنار چاله می‌نشیند و کاری انجام نمی‌دهد؛ کنایه از تنبل.

زیرجلی [zir-joli]: زیر جل و پوشش بودن؛ کنایه از مخفیانه.

شولارکن [šowlâr-kan]: کنایه از آدم اهل دعوا و شرور.

مازه پهن [maze-pahn]: کنایه از آدم بی خیال.

۱۸۰ کنایه از نوع مصدری یا فعلی است. کنایات زیر از این گونه‌اند:

آرهی و ابیدن [ârohi-vâbið en]: کنایه از آشکار شدن و دیده شدن.

ارک کردن [orok-kerden]: کنایه از اسیر یا مهار کردن.

اورایی و ابیدن [awriyi-vâbið en]: کنایه از ترسیدن شدید.

بُل گرهدن [bol-gerehð en]: کنایه از ترسیدن.

چال کردن [č âl-kerden]: کنایه از دفن کردن.

خونه گرهدن [xone-gerehð en]: کنایه از قیافه گرفتن.

درناهادن [dar-nâhâð en]: کنایه از ازدست دادن.

دغزگرهدن [daqaz-gerehð en]: کنایه از ایراد گرفتن.

شهید کردن [šahid-kerden]: کنایه از کتک زدن شدید.

نکارزیدن [nekâr-zeyð en]: کنایه از اندازه گرفتن.

گِریزیدن [ger-zeyð en]: کنایه از توقف کردن.

یک گرهدن [yak-gerehð en]: متحد شدن.

۵۶۰ کنایه، عبارت فعلی است:

جر و مل داشتن [jor-o-mol-dâšten]: کنایه از عرضه داشتن.

دل و دو چی مندن [del-ve-do-č i-manden]: کنایه از مردد بودن.

کند نشینا نداشتن [kend-nešînâ-nað âšten]: کنایه از ثابت و پابرجا نبودن.

لم رُه کردن [lam-roh-kerden]: بالا و پایین کردن، کنایه از سنجیدن.

وا تیگ زیدن [vâ-tig-zeyð en]: به رخ کشیدن.

۲-۶. بررسی کنایات عامه بختیاری از نظر نوع رابطه بین مکنی^۲عنه و مکنی^۳به

علمای بلاغت رابطه بین معنای ظاهری و معنای باطنی کنایه را از نوع لازم و ملزوم است؛ یعنی دریافت معنا از طریق انتقال از لازم به ملزوم یا از ملزوم به لازم صورت می‌گیرد (تفتازانی، ۱۳۹۶، ص. ۳۲۳؛ رجایی، ۱۳۵۹، ص. ۳۲۴)، اما واقعیت این است که در همه کنایات نمی‌توان گفت که مکنی^۳به لازمه مکنی^۲عنه است. در برخی از کنایات، مکنی^۳به، از لوازم و متعلقات مکنی^۲عنه است نه لازمه آن. در برخی دیگر، مکنی^۳به از نشانه‌های مکنی^۲عنه است. در مواردی هم مکنی^۳به نمونه و مثالی برای مکنی^۲عنه است. در بررسی کنایات عامه زبان بختیاری (حجم نمونه) هم مشخص شد که در بیش از هفتصد کنایه، مکنی^۳به، از لوازم و متعلقات مکنی^۲عنه است:

پارمن واییدن [pâ-romn-vâbið en]: کنایه از زمین‌گیر شدن.

من بلور ناهدان [men-bolur-nâhâð en]: کنایه از بزرگ کردن.

بی‌نگفت ویرستادن سی کاری [bi-nagoft-viristâð en-si-kâri]: خودجوش کاری را انجام دادن.

گوش و استادن [guš-vâstâð en]: کنایه از فال‌گوشی کردن.

البته در مواردی هم می‌توان گفت مکنی^۳به، لازمه مکنی^۲عنه است؛ مثلاً در کنایه سفره‌کش [sofre-kaš] به معنی مهمان‌نواز، می‌توان گفت «سفره‌کش بودن» لازمه مهمان‌نوازی است.

در بیش از دویست کنایه، مکنی^۳به، نشانه یا از نشانه‌های مکنی^۲عنه است: زرد کردن [zard-kerden]: کنایه از ترسیدن / ریش‌اسپیدی [riš-espið i]: کنایه از پیری/سر و تو

[sar-ve-tu]: کنایه از مرموز.

در صد کنایه می‌توان مکنی‌به را نمونه و مثالی برای مکنی‌عنه قلمداد کرد: او من چاله‌ریز [aw-men-č âle-riz]: کنایه از بی‌عرضه بودن/ کند دشکه کسی گره نداشتن [kend-e-daške-kasi-gereh-nað âšten]: کنایه از رازدار نبودن، به درد کسی نخوردن/ وارنه و او دادن [vâra-ne-ve-?aw-dâð en]: کنایه از خراب کردن کاری.

۲-۷. بررسی کنایات عامهٔ بختیاری به لحاظ سرعت انتقال از مکنی‌به به مکنی‌عنه

در کتاب‌های بلاغی کنایه به لحاظ سرعت انتقال از مکنی‌به به مکنی‌عنه به دو نوع قریب و بعید تقسیم می‌شود. در کنایات قریب، به آسانی می‌توان از معنای ظاهری به باطنی رسید؛ برای مثال در کنایهٔ «دهوو ول» [dohuv-vel] (دهان ول)، به راحتی می‌توان از مکنی‌به (دهان ول) به مکنی‌عنه (کسی که حرف‌نگهدار نیست) رسید. از کنایات عامهٔ بختیاری، کنایات زیر جزو کنایات قریب‌اند:

هر شله کردن [har-šale-kerden]: کنایه از مهیا شدن برای رفتن.

دهوو ول [dohuv-vel]: حرف‌مفت‌زن.

جل و کول [jol-ve-kul]: آدم بی‌خانه و کاشانه.

اقه‌دردن [aqe-derden]: بی‌تابی کردن.

ریش‌اسپید [riš-espīd]: پیرمرد و کهنسال و باتجربه.

سر و تو [sar-ve-tu]: مودبی.

ری‌گرهدن [ri-gerehð en]: خجالت کشیدن.

کله‌کنون اودن [kolah-kanun-?voð en]: ناگاه خود را رساندن.

فاتس خونندن [fâta-se-xonden]: ناامیدشدن از کاری یا چیزی.

در مقابل کنایات قریب، کنایات بعید قرار دارند. در این نوع از کنایات، برای رسیدن به معنای کنایی باید وسایط بین مکنی‌به و مکنی‌عنه را در نظر داشت؛ برای مثال در کنایهٔ

«گر بی دا» [kor-e-bi-dâ]، (شجاع و نترس) باید دانست که پسر بی مادر، بدون حامی و سرپرست بزرگ می شود، پس روی پای خود می ایستد؛ در نتیجه شجاع و نترس می شود. در بختیاری کنایات زیر از نوع بعیدند:

کر بی دا [kor-e-bi-dâ]: شجاع.

اورایی واییدن [owrâyi-vâbið en]: ترسیدن.

برفخور [barf-aw-xar]: ساکن سردسیر.

ریز و گیوه داشتن [riz-ve-give-dâšten]: قصد و غرضی داشتن.

او من چاله ریز [aw-men-č âle-riz]: بی عرضه.

دغز گرهدن [daqaz-gerehð en]: ایراد گرفتن.

دس اسپید [das-?espid]: تنبل.

۲-۸. بررسی کنایات عامه بختیاری به لحاظ وضوح و خفا

کنایه را از جهت وضوح و خفای مکنی^۱ معنه و وسایط بین مکنی^۲ به و مکنی^۳ معنه به چهار نوع ایما، تلویح، رمز و تعریض تقسیم می کنند. در این تقسیم بندی کنایات زیر را که در آن ها وسایط اندک است، می توان جزو کنایات ایما دانست:

آفتین ور کشیدن [âftin-var-kašið en]: آماده شدن.

کد بستن [kað -basten]: آماده شدن.

مال کنون [mâl-kanun]: کوچ.

هر شله کردن [har-šale-kerden]: آماده شدن برای رفتن.

و کنایات زیر را به دلیل داشتن وسایط زیاد جزو کنایات تلویح قرار داد:

چیل درده [č il-derde]: حرف مفت زن.

تی درده [ti-derde]: بی حیا.

دس اسپید [das-espið]: تنبل.

آرک برک [ârak-barak]: خیرچینی.

کر بی دا [kor-e-bi-dâ]: شجاع

رشته و سم گا گرهدن [reštan-e-ve-som-gâ-gerehð en]: ایراد گرفتن.

او من چاله ریز [aw-men-č âle-riz]: تنبل.

در این تقسیم‌بندی کنایاتی همچون زهله‌گپ [zahle-gap] (شجاع)، مازه‌پهن [maze-] [pahn] (تنبل)، آلشتین [âlštín] (بی‌انضباط) و آگوگرد [âgu-gard] (آردگو گرد/ گدا) جزو کنایات رمزی عامه بختیاری‌اند.

از کنایات نوع تعریض باید از تمام امثال، حکم و زبان‌زدهایی یاد کرد که فرد آن را برای رساندن پیامی به فردی خاص به کار می‌برد. در این نوع از کنایه، گوینده، واژه یا جمله‌ای را بیان می‌کند تا آن‌که منظور اوست، مقصود او را دریابد؛ درواقع، نوعی «به در گفتن و دیوار شنیدن» است؛ مثلاً اگر فردی بگوید: ز هو گل چیدم که ز یو لاله چینم؟ [ze-ho-gol-č ið om-ke-ze-yo-lâle-č inom] (از آن گل چیدم که از این لاله بچینم؟) افرادی که منظور گوینده هستند، مفهوم کنایی عبارت را می‌فهمند.

۲-۹. کنایات عامه بختیاری به اعتبار نوع دستوری مکنی‌عنه

کنایات را از نظر نوع ساختمان دستوری مکنی‌عنه به سه نوع صفت، اسم و فعل تقسیم می‌کنند. در کنایات صفتی، صفتی ذکر و صفت دیگری اراده می‌شود. در بختیاری کنایات زیر از این گونه‌اند:

او من چاله‌ریز [aw-men-č âle-riz]: تنبل.

همدرنگ [hom-dorong]: همدم.

گرزپین [gorz-peyn]: گرز بردار، اهل جنگ.

گرزومل [gorz-ve-mol]: گرز به شانه، کنایه از آدم اهل دعوا یا برای دعوا آمده.
سفره کش [sofre-kaš]: سفره انداز، کنایه از مهمان نواز.
زیرجلی [zir-joli]: مخفیانه.
دهوو ول [dohuv-vel]: ول دهان، کنایه از پرحرف و حرف مفت زن.
ریش اسپید [riš-espīd]: ریش سفید، کنایه از پیرمرد.
سر و تو [sar-ve-tu]: سر سرازیر، کنایه از آدم مرموز.
زهله گپ [zahle-gap]: زهره بزرگ، کنایه از آدم پر دل و جرئت.
در کنایاتی اسمی، صفتی ذکر می شود و اسم (موصوف) اراده می شود. در بختیاری کنایات زیر از این نوع اند:
سم گرد [som-gerd]: کنایه از خر، چارپای معروف.
بالنده [bâlānde]: کنایه از پرنده.
گژدین [gaž -din]: کنایه از عقرب که دمی کج دارد یا با دم خود می گزد، گزدم یا کژدم.
پادوال [pâ-dovâl]: کنایه از خرچنگ.
بیوینک [bivīnak]: کنایه از مردمک چشم.
در کنایات فعلی، فعل یا گروه فعلی ذکر می شود و فعل یا گروه فعلی دیگری اراده می شود. در بختیاری اغلب کنایات این گونه اند، مانند موارد زیر:
ریز و گیوه داشتن [riz-ve-give-dâšten]: قصد و غرضی داشتن.
اقه دردن [aqe-derden]: بی تابی کردن.
خو و خو و ابیدن [xaw-ve-xaw-vâbið en]: مردن.
زردر و ابیدن [zar-der-vâbið en]: ترسیدن.

هشده نه گهدن [hašad-en-gohδ en]: مردن.

اورایی واییدن [awriyi-vâbiδ en]: ترسیدن.

۳. نتیجه

در این مقاله، کنایات عامهٔ زبان لری، گونهٔ بختیاری در محدودهٔ شهرستان کوهرنگ استان چهارمحال و بختیاری، به روش تحلیل محتوا، رویکرد توصیفی - تحلیلی بررسی شده‌اند. در این بررسی کنایات عامهٔ بختیاری از نظر داشتن یا نداشتن معادل در زبان فارسی، موضوع و محتوا، کنایات پربسامد، نوع کاربرد (نکوهش، بزرگداشت، تحقیر و...)، ساختمان مکنی^۱، رابطهٔ بین مکنی^۲ عننه و مکنی^۳، سرعت انتقال از مکنی^۳ به مکنی^۲ عننه، وضوح و خفا و نوع دستوری مکنی^۲ عننه بررسی شده‌اند و به‌طور خلاصه مشخص شده که در زبان عامهٔ بختیاری، کنایه جایگاه خوبی دارد. برخی از کنایات بختیاری معادلی در زبان معیار دارند، اما برخی از آنها، مانند «ترد به ریش کسی نهادن» [terd-ve-riš-e-kasi-nâhâδ en]: آتش به ریش کسی گذاشتن (کنایه از فریفتن) ویژهٔ زبان بختیاری‌اند. بیشتر کنایات بختیاری حسی و ملموس‌اند و از زندگی و طبیعت ایشان گرفته شده‌اند و از همین رو، کنایات ساخته‌شده با آب، آتش، چاله، کوه، سنگ و چوب بسامد بالایی دارند. از منظر محتوا، در کنایات عامهٔ بختیاری، اصل و نسب در کنار داشتن عرضه و هنر ستوده است و بی‌عرضگی، تنبلی و نامرتب بودن نکوهیده. از نظر کاربردشناسی کنایات عامهٔ بختیاری عمدتاً در جایگاه‌هایی همچون اغراق، تحقیر، اعجاب، ترخم و کراهت به‌کار می‌روند. در بررسی ساختمان مکنی^۳ به کنایات عامهٔ بختیاری نیز مشخص شده است که بیشتر کنایات بختیاری از نوع عبارت‌های فعلی‌اند. رابطهٔ بین مکنی^۲ عننه و مکنی^۳ به متنوع است، اما در اغلب کنایات، رابطه از نوع لازم و ملزوم است؛ یعنی می‌توان گفت مکنی^۳ به از لوازم مکنی^۲ عننه است.

در بحث سرعت انتقال از مکنی به مکنی‌عنه و مسئله وضوح و خفای کنایات هم مشخص شده که بیشتر کنایات عامه بختیاری واضح و شفاف‌اند و درصد کمی به صورت رمز و تلویح هستند. از نظر نوع دستوری مکنی‌عنه نیز بیشتر کنایات عامه بختیاری فعل و عبارت فعلی‌اند.

منابع

- آقاحسینی، ح.، و همتیان، م. (۱۳۹۴). *نگاهی تحلیلی به علم بیان*. تهران: سمت.
- افسر، د. (۱۳۷۷). *کلوس دم برف (نقد و نگاهی به سروده‌های افسر بختیاری)*. به کوشش ع. محمدی. تهران: معین.
- بهمنیار، ا. (۱۳۶۹). *داستان‌نامه بهمنیاری*. به کوشش ف. بهمنیار. تهران: دانشگاه تهران.
- تفتازانی، س. (۱۳۹۶). *المطول فی شرح تلخیص المفتاح*. قم: دارالهجره.
- ثروت، م. (۱۳۶۴). *فرهنگ کنایات*. تهران: امیرکبیر.
- خطیب قزوینی (۱۳۵۰). *التلخیص فی علوم البلاغه*. ضبط و شرح ع. البرقوقی. بی‌جا: دارالفکر عربی.
- دادرس، م. (۱۴۰۰). *سرچشمه‌های فارسی و تازی پاره‌ای مضامین در اشعار عامیانه بختیاری*. فرهنگ و ادبیات عامه، ۳۷، ۱۳۳-۱۶۳.
- ذوالفقاری، ح. (۱۳۸۷). *تفاوت کنایه با ضرب‌المثل*. پژوهش زبان و ادبیات فارسی، ۱۰، ۱۰۹-۱۳۳.
- ذوالفقاری، ح. (۱۳۹۷). *زبان و ادبیات عامه ایران*. تهران: سمت.
- رجایی، م.خ. (۱۳۵۹). *معالم البلاغه در علم معانی و بیان و بدیع*. شیراز: دانشگاه شیراز.
- شفیعی کدکنی، م.ر. (۱۳۷۲). *صور خیال در شعر فارسی (تحقیق انتقادی در تطوّر ایمازهای شعر پارسی و سیر نظریه بلاغت در اسلام و ایران)*. تهران: آگاه.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۰، شماره ۴۶، مهر و آبان ۱۴۰۱

صلاحی، ر.، تسنیمی، ع.، علوی مقدم، م.، و فیروزی مقدم، م. (۱۴۰۱). طبقه‌بندی درون‌مایه‌های ضرب‌المثل‌ها و کنایات عامیانه در رمان‌های برگزیده محمود دولت‌آبادی. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۴۳، ۶۱-۸۹.

قنبری عدیوی، ع. (۱۳۹۱). *ادبیات عامه بختیاری*. شهرکرد: نیوشه.

قنبری عدیوی، ع. (۱۳۹۴). *ز شیر بنگشت تا جون آدمیزاد (پژوهشی در فرهنگ و ادبیات عامه بختیاری)*. شهرکرد: نیوشه.

مددی، ظ. (۱۳۹۲). *واژه‌نامه زبان بختیاری*. اهواز: مؤلف.

میرزانیان، م. (۱۳۷۸). *فرهنگ‌نامه کنایه*. تهران: امیرکبیر.

نجفی، ا. (۱۳۸۷). *فرهنگ فارسی عامیانه*. تهران: نیلوفر.

وحیدیان کامیار، ت. (۱۳۷۵). *کنایه، نقاشی زبان. نامه فرهنگستان*، ۱، ۵۵-۶۹.

هادی، ر. (۱۳۷۸). *آرایه‌های ادبی (قالب‌های شعر، بیان و بدیع)*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.

همایی، ج. (۱۳۷۴). *یادداشت‌های استاد علامه جلال‌الدین همایی درباره معانی و بیان*. به کوشش م. بانو همایی. تهران: هما.

References

- Afsar, D. (1998). *Kloss Dem Barf (criticism and look at the poems of officer Bakhtiari)*. Moin.
- Agha Hosseini, H., & Hemmatian, M. (2014). *An analytical look at the science of expression*. Side.
- Bahmanyar, A. (1990). *Bahmaniari's story*. University of Tehran.
- Dâdras, M. (2021). Persian and Tazi sources of some themes in Bakhtiari folk poems. *Popular Culture and Literature*, 37, 133-163.
- Ghanbari Udaivi, A. (2011). *Bakhtiari's general literature*. New.
- Ghanbari Udaivi, A. (2014). *A study in Bakhtiari public culture and literature*. New.
- Hadi, R. (1999). *Literary arrays (poetry, expression and original forms)*. Iran Textbook Publishing Company.

- Homai, J. (1995). *Professor Allameh Jalaluddin Homai's notes on meanings and expression*. Homa.
- Khatib Qazvini. (1971). *Summary of rhetorical sciences*. Arabic Dar al-Fikr.
- Madadi, D. (2012). *Dictionary of Bakhtiari language*. Author
- Mirzania, M. (1999). *Irony dictionary*. Amir Kabir.
- Najafi, A. (2008). *Persian folk culture*. Nilofar.
- Rajaei, M. (1980). *Ma'alam al-Balagha in the science of meanings and expression and innovation*. Shiraz University.
- Salahi, R., et al. (2022). Classification of the themes of proverbs and folk allusions in selected novels of Mahmoud Dolatabadi. *Popular Culture and Literature*, 43, 61-89.
- Shafii Kadkani, M. (1993). *Imagination images in Persian poetry (a critical research on the development of images in Persian poetry and the course of rhetorical theory in Islam and Iran)*. Aghaz.
- Taftazani, S. (2016). *Al-Mutawaul in the description of the summary of the key*. Dar al-Hijrah.
- Tharwat, M. (1985). *Dictionary of allusions*. Amirkabir.
- Vahidian Kamyar, T. (1996). Irony, language painting. *Farhangistan Letter*, 8, 55-69.
- Zolfaghari, H. (2008). The difference between irony and proverb. *Journal of Persian Language and Literature Research*, 10, 109-133.
- Zolfaghari, H. (2017). *Language and common literature of Iran*. Side.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی